

B. B. úr B.-ben

Az 1970-es és 80-as évek magyar zenei könyvkiadásának hasznos vállalkozása volt egy sorozat, amelynek szerzői arra tettek kísérletet, hogy a legnagyobb komponisták életét születésüktől halálukig levelek, kritikák, koncertműsorok és sokféle egyéb dokumentum alapján naplószerű pontossággal rekonstruálják. Ez is lett a sorozat elnevezése: *Napról napra...* A ciklus legterjedelmesebb kiadványa rendhagyó címet kapott: *Apám életének krónikája* – ez állt a címloldalon, ezt a könyvet ugyanis a kötet hőisének fia állította össze. Ifjabb Bartók Béla (1910–1994), a MÁV nyugalmazott főtanácsosa, a könyv írása idején a Magyarországi Unitárius Egyház aktív főgondnoka szerencsés helyzetben volt, hiszen édesapja (1881–1945) nemcsak szenvedélyes levélíró volt, de életének sok-sok dokumentumát módszeresen megőrizte, így az ő pályáját fia szokatlan aprólékos-sággal idézhette fel annak a *Napról napra...*-kötetnek a lapjain, amely egyébként a zeneszerző születésének centenáriumán, 1981-ben jelent meg a Zeneműkiadó Budapest gondozásában.

Többek között azt is megtudjuk ebből a kötetből, hogy a zongoraművészként Európa-szerte koncertező Bartók mikor hol lépett fel, és milyen műsort szólaltatott meg. Nyilván ez a részletes dokumentáció is szerepet játszhat abban, hogy a Csalán úti Bartók Emlékház

(1932-től az 1940-es emigrációig a zeneszerző utolsó magyarországi lakóhelye) olykor érdekes „historikus” koncertekkel jelentkezik, egy-egy „remake”-hangverseny időutazásán megismételve Bartók valamelyik hajdani szólóestjének műsorát. Június 16-án este Várjon Dénes azt a programot idézte fel, amelyet Bartók 1931-ben Barcelonában és Bilbaóban adott elő. A zeneszerző ekkor ötvenéves, életművének számos nagy jelentőségű alkotása áll már készen, köztük a három színpadi mű és az első négy vonósnégyes. 1930 őszén tett pontot a *Cantata profana* végére, és szintén ősszel kezdte írni *2. zongoraver-senyét*, amelyet majd az 1931-es év őszén fog befejezni.

Egy olyan koncertműsor, mint a barcelonai, sokat elárul arról, hogy Bartók mit akart megmutatni a külföldi közönségnek saját egyéniségéből, mire kívánta felhasználni egy hangverseny műsoridejét. Ezen az estén bevezetőül négy olasz barokk művet játszott, először a Bach-kortárs Benedetto Marcello *B-dúr*, majd a szintén Bachhal egyidős Domenico Scarlatti *G-dúr* és *A-dúr szonátáját*, Marcello és Scarlatti mellett pedig a Bachnál másfél évtizeddel idősebb, kevésbé ismert Azzolino Bernardino della Ciaja *C-dúr canzonéját*. Nem véletlen a régizenei indítás: ahogy a 20. század más nagy zeneszerzői – például Schönberg –, Bartók is fontosnak tartotta, hogy jelezze a közönség-

nek: nemcsak a jelent formálja, de a múlt hagyományához is kötődik. Ezt kottaközreadóként éppúgy megtette, mint a Zeneakadémia tanáráként, s a barcelonai műsor kezdetét is a múlthoz való kapcsolódás deklarációjaként értelmezhetjük. (Tegyük hozzá: a század első felében lényeges szerepet játszott Európa zenei tájékozódásában a neoklasszikus-neobarokk divathullám, amelynek a kor olyan prominensei hódoltak, mint a *Pulcinella* szerzője, Stravinsky, vagy a *Klasszikus szimfónia* Prokofjeve.) Ezt egy másik fontos – és személyes – gesztus követi: egy nagy jelentőségű Kodály-mű, a *Marosszéki táncok* előadása, vagyis a barát és szellemi fegyvertárs értékeinek önzetlen képviselése. Végül a befejezés a saját alkotásaiból álló műsorblokk. Ez a koncert legszubbjektívabb része, amikor Bartók a legtöbbet árulja el önmagáról, a legközelebb engedve gondolatainak magvához a közönséget. Fontos észrevenni, hogy négy teljesen különböző darabot választ: az op. 14-es *Szvit* elvont, modern kompozíció, az *Allegro barbaro* a fiatal lázadó nyers és vad tombolása, míg az *Este a székeleyknél* és az *1. román tánc* magyar, illetve idegen folklórmotívumok feldolgozása. Bartók tehát műsorának befejező részében ügyelt arra, hogy zeneszerzői egyéniségét a maga komplexitásában mutassa be. A hajdani koncertmenüt Várjon Dénes a Bartók-válogatás élére illesztett *Régi táncdalok* (a *Tizenöt magyar parasztdal* önálló ciklusként is gyakran hallható része) előadásával egészítette ki – ez ifj. Bartók Béla könyvének tanúsága szerint nem szerepelt a barcelonai és bilbaói műsorban, egyébiránt

azonban szervesen illeszkedett a múltidéző hangverseny programjába.

Várjon Dénes a teljes est során remek formában, ihletett zeneiséggel, közlékenyen, nemegyszer tüzes temperamentummal és mindvégig fölényes technikai biztonsággal játszott. Az olasz barokk művekben nagyon tetszett plasztikus billentése, a rajzos dallamformálás, a karcos faktúra átvilágítása. Marcellót hallgatva elsősorban a darab költőiségét élvezhettük. Vonzó volt a nyitótételben a csengő zongorahang, a kifinomult, lírai előadásmód, élvezet volt hallani a puha basszusokat, és rendelkezett a tolmácsolás egyfajta sajátos, nyugodt méltósággal is, amely zenei magatartásformaként az értelmezés meghatározó alkotóelemévé vált. A második tételben finom staccatókra figyelhetett fel a közönség, és lényegi módon járult hozzá ugyanitt a muzsikálás karakteréhez a dallamok érzékeny lélegeztetése, a ritmika jótékonyan szabálytalan lebegtetése. Az előadásmód izgalma, a feszültség és a drámai tagolás vált emlékezetessé a harmadik tétel olvasatában – de persze a virtuóz zongorázás eleganciája is. Ha a finálé legfontosabb élményét egyetlen szóba kellene sűríteni, az talán ez lehetne: lendület.

Scarlatt *G-dúr szonátájához* Várjon Dénes a friss pergésben és a fürgeségben, a virtuozításban, a temperamentumban és a fémes-kristályos hangzáskarakterben találta meg a kulcsot. Különleges bájt adott előadásának az érzékeny kiélvezett szinkópák ritmikai zamatata. A második Scarlatt-szonáta, az A-dúr mű megszólaltatásakor a trillák eleganciájával, a staccatók

kihegyezettségével és az értelmező tagolással vette le lábáról a hallgatót a zongoraművész.

Della Ciaja *C-dúr canzonája* (egy szonáta tétele) különös mű, és egyáltalán nem meglepő, hogy a bilentyűs hangszerekről „külön utas” módon gondolkodó Bartók műsorára tűzte. A darab eleje meghökkenetően nyers, perkusszív (Bartók zenéjének zongorakezelése is gyakran ütőhangszerű). Először nem hallunk egyebet, mint tizennyolc magányos C hangot egymás után, ismételve és trillákkal fűszerezve. Az élmény meghökkenítő monotóniáját és makacsságát csupán az enyhíti, hogy a C-k egy idő után oktávugrásban ismétlődnek. Ettől viszont még inkább olyanná válik összhátás, mint valami agresszív kotkodácsolás zenében elbeszélve. Mindebből a formabontó kezdetből azonban pompás ellenpontos tétel fejlődik ki, amelyet Várjon Dénes igen erőteljes karakterizálással, élénk hangsúlyokkal szólaltatott meg, jelentős súlyt helyezve a szerkezet logikájára.

Nagy formátumú olvasatban bontakozott ki Várjon Dénes ujjai alatt a *Marosszéki táncok* boltozatos íve, megszületett az a jellegzetes sötét tónus és filozofikus ború, amelyet Kodály nyomán az előadónak is sikerült részben a virtuozitással, részben a táncfűzér műfaji jellegzetességeivel egyeztetnie. Éltek a komor hangulatok, hatott a kompozíció modernsége, és a népi improvizatív hangszerjátékot idéző jellegzetességek is betöltötték funkciójukat. A Bartók-műsorblokkot

nyitó *Régi táncdalok* hallgatásakor sok örömet szereztek az agogikák, érvényesült a ciklus játékossága, és nagyban segítette az előadás kiteljesedését a zengő zongorahangzás. Az op. 14-es *Szvitben* megcsodálhattuk a kompozíciós észjárását leképező interpretáció mérnöki pontosságát, az erős kontrasztokat és éles hangsúlyokat – a tolmácsolás meggyőzően domborította ki e kivételes értékű mű előremutató vonásait. Magával ragadta a zenehallgatót az *Allegro barbaro* sodra és forró indulata, a tiszta költőiség és a béke perceivel ajándékozta meg a jelenlévőket Várjon Dénes az *Este a székelyeknél* megszólaltatásakor, végül pedig nyersen elementáris, földközeli fináléként hatott a zongoraművész tolmácsolásában az *1. román tánc*.

Vannak hangversenyek, amelyek végén a ráadás szervesen kapcsolódik a korábban elhangzott művekhez, de akadnak olyan koncertek is, amelyek után a ráadás a kontraszt, a meglepetés szerepét tölti be, az addigiakhoz képest új világra nyitva ablakot. Várjon Dénes mostani estjét az utóbbi kategóriába sorolhatjuk: a tapsot megköszönve a zongoraművész Liszt *A Villa d'Este szökőkútjai* című tételét tolmácsolta olyan csillámló-villódzó fény- és színhatásokkal, amelyek a program korábbi részében nem kaptak szerepet.

Bartók Barcelonában – Várjon Dénes zongoraestje. Bartók Emlékház, június 16.